

مقایسه واژه‌های عنوان و چکیده پایان نامه‌ها با توصیف‌گرهای تعیین شده در نمایه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

ناهید بنی اقبال | فربرز خسروی | صدیقه پیرهادی

چکیده

هدف: واژه‌های عنوان و چکیده پایان نامه‌ها با توصیف‌گرهای تعیین شده در نمایه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران با یکدیگر مقایسه شده است. روش/ رویکرد پژوهش: ابزار گردآوری داده‌ها سیاهه واری است. جامعه پژوهش ۱۸۹۵۱ پایان نامه از سال ۱۳۸۰ تا پایان سال ۱۳۸۷ است. از این تعداد به روش نمونه‌گیری و با استفاده از جدول کرجسی و مورگان تعداد ۳۸۰ مورد از بین ۴ گروه علمی فنی- مهندسی و علوم پایه، علوم پزشکی، علوم انسانی و هنر انتخاب شدند.

یافته‌ها: میزان مطابقت واژه‌های عنوان با توصیف‌گرهای موجود در نمایه سازمان، ۴۷ درصد و میزان مطابقت واژه‌های چکیده با توصیف‌گرها ۵۳/۵ درصد بوده است. میزان مترادف بودن واژه‌های عنوان با توصیف‌گرهای موجود در نمایه سازمان، ۲۴/۶ درصد و میزان مطابقت واژه‌های چکیده با توصیف‌گرها حدود ۲۴/۷ درصد ارزیابی شد. دو فرضیه مذکور در پژوهش نیز تأیید شد. حدود ۷۵ درصد توصیف‌گرها واژه‌های عنوان و چکیده یا مترادف آنها هستند.

کلیدواژه‌ها

نمایه‌سازی، پایان نامه‌ها، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

مقایسه واژه‌های عنوان و چکیده پایان نامه‌ها باتوصیف‌گرهای تعیین شده درنمایه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

ناهدید بنی‌اقبال^۱ | فریبرز خسروی^۲ | صدیقه پیرهادی^۳

دریافت: ۱۳۸۹/۶/۱۳ پذیرش: ۱۳۸۹/۷/۱۹

مقدمه

سازماندهی اطلاعات، از فرایندهای مهم حوزه اطلاع‌رسانی است که برای امکان‌پذیر ساختن جست‌وجوی آسان و بازیابی مؤثر اطلاعات و مدارک به کار می‌رود. اطلاعات و مدارک بدون سازماندهی، به‌ویژه هنگامی که حجم آنها رو به‌فزونی می‌رود، قابلیت استفاده خود را از دست می‌دهند. به‌همین منظور، برای سازماندهی اطلاعات روش‌های گوناگونی پدید آمده‌اند که راولی و فارو^۴ آنها را چنین طبقه‌بندی می‌کنند:

۱. فهرستنویسی و رده‌بندی که معمولاً برای منابع کتابی به کار می‌روند؛ و
۲. نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی (کازم‌پور و اشرفی‌ریزی، ۱۳۸۸، ص ۲۰)، که عموماً برای منابع غیر کتابی به کار می‌روند.

با توجه به اینکه بیشتر مباحث علمی در قالبی غیر از کتاب ظاهر و نمایه‌سازی می‌شوند پرداختن به مسئله نمایه‌سازی، پراهمیت به نظر می‌رسد.

به‌علت حجم فراوان و افزایش سریع مدارک در رشته‌های علمی مختلف، و به‌منظور سهولت بازیابی و استخراج محتوا برای پژوهشگرانی که در زمینه‌های گوناگون علمی مشغول به تحقیق و پژوهش هستند، و همچنین جلوگیری از دوباره‌کاری و اتلاف وقت در فعالیت‌های پژوهشی از نمایه‌سازی استفاده می‌شود. نمایه‌سازی، روشی است که می‌تواند پژوهشگر را به محتوای اطلاعاتی هر مدرک علمی هدایت کند؛ به‌خصوص

۱. استادیار کتابداری و اطلاع‌رسانی
دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال
nbaniegbal@yahoo.com
۲. استادیار کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه
آزاد اسلامی، واحد تهران شمال
کتابخانه ملی ایران
fa-khosravi@gmail.com
۳. دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و
اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد
تهران شمال (نویسنده مسئول)
p.sepide58@yahoo.com
4. Rowley & Farrow

پایان نامه‌ها که از مهم‌ترین مواد غیرکتابی محسوب می‌شوند. از جمله سازمان‌های داخلی که نمایه‌سازی پایان‌نامه‌های دانشگاه‌های ایران و پایان‌نامه‌های دانشجویان ایرانی خارج از کشور را برعهده دارند، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران است. در این سازمان، اطلاعات توصیفی پایان‌نامه‌ها به همراه چکیده آن در نرم‌افزار جامع رسا وارد شده و توسط نمایه‌سازان این سازمان توصیفگرهایی، براساس واژگان کنترل شده، به آنها اختصاص داده می‌شود تا از راه‌های گوناگون امکان بازیابی این منابع برای محققان و دانشجویان فراهم گردد. حال سؤالی که در ذهن پژوهشگر مطرح شده این است که آیا نمایه‌سازی پایان‌نامه‌های موجود در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، با انتخاب مستقیم واژگان از عنوان و چکیده تفاوت دارد؟

اهمیت طرح این سؤال از آنجا ناشی می‌شود که معمولاً در عنوان پایان‌نامه‌ها موضوع اصلی با عبارتی خلاصه و کوتاه بیان می‌شود و در چکیده نیز هدف، روش، جامعه آماری، یافته‌ها، و نتیجه پژوهش بیان می‌شود؛ از سوی دیگر، در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، توصیفگرها معمولاً براساس عنوان و چکیده تعیین می‌شوند و در موارد معدودی به فهرست مندرجات هم مراجعه می‌شود و در نرم‌افزار جامع رسا نیز علاوه بر توصیفگرها، قابلیت جست‌وجوی واژه‌های عنوان و چکیده نیز وجود دارد و در مجموع، به نظر می‌رسد نمایه‌ها اطلاعات جدیدی ارائه نمی‌کنند و تنها باعث صرف وقت و هزینه برای سازمان و طولانی شدن فرایند سازماندهی پایان‌نامه‌ها می‌شوند. به همین منظور، انجام پژوهشی با عنوان ارزیابی تطبیقی واژه‌های عنوان و چکیده پایان‌نامه‌ها با توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران ضروری به نظر می‌رسد.

هدف پژوهش، ارزیابی تطبیقی واژه‌های عنوان و چکیده پایان‌نامه‌ها با توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران است، و این ارزیابی از چند جهت انجام می‌گیرد: تعیین میزان نمایه‌هایی که دقیقاً با واژه‌های عنوان و چکیده مطابقت دارند تا مشخص شود که چه مقدار از نمایه‌ها به زبان طبیعی نزدیک هستند، تا چه حد نمایه‌ها تنها تکرار واژه‌های موجود در عنوان و چکیده است، چه میزان از توصیفگرها با آنها مترادف بوده‌اند، و چه میزان از نمایه‌ها غیر از واژه‌های عنوان و چکیده هستند. در ضمن، میزان مطابقت نمایه‌ها با واژه‌های عنوان و چکیده، در گروه‌ها یا رشته‌های مختلف نیز بررسی می‌شود. پس از این بررسی‌ها، میزان فایده و لزوم صرف هزینه، نیروی متخصص، و زمان برای نمایه‌سازی این منابع مشخص می‌گردد.

این پژوهش درصدد پاسخ‌گویی به این سؤالات است:

۱. میزان مطابقت واژه‌های عنوان و چکیده پایان‌نامه‌ها با توصیفگرهای انتخاب شده در

نمایه سازمان به تفکیک سال چقدر است؟

۲. میزان مطابقت واژه‌های عنوان و چکیده پایان‌نامه‌ها با توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان برای گروه‌های فنی - مهندسی و علوم پایه، علوم پزشکی، علوم انسانی، و هنر چقدر است؟

۳. میزان ترادف واژه‌های عنوان و چکیده پایان‌نامه‌ها با توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان برای گروه‌های فنی - مهندسی و علوم پایه، علوم پزشکی، علوم انسانی، و هنر چقدر است؟

۴. میزان واژه‌هایی که در عنوان و یا چکیده پایان‌نامه‌ها وجود ندارند ولی در توصیفگرهای نمایه سازمان وجود دارد، چقدر است؟

در این پژوهش دو فرضیه نیز مطرح شد:

فرضیه اول: بین واژه‌های عنوان پایان‌نامه‌ها با توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران رابطه معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه دوم: بین واژه‌های چکیده پایان‌نامه‌ها با توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران رابطه معنی‌داری وجود دارد.

از جمله پژوهش‌هایی که در داخل و خارج از کشور انجام شده و تا حدودی به پژوهش حاضر نزدیک است می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

چشمه‌سهرابی (۱۳۷۸)، در پایان‌نامه خود، به بررسی تأثیر استفاده از اصطلاحنامه در بانک‌های اطلاعاتی کتابشناختی بر میزان جامعیت، مانعیت، و مدت زمان جست‌وجوی اطلاعات پرداخته است. نتایج نشان داد که استفاده از اصطلاحنامه باعث کاهش میزان جامعیت و افزایش مانعیت جست‌وجو می‌شود و استفاده از اصطلاحنامه مدت زمان جست‌وجوی اطلاعات را کاهش می‌دهد. بازیابی اطلاعات در عمل مستلزم ترکیبی از زبان‌های طبیعی و کنترل شده است.

انصاری (۱۳۷۹)، در پایان‌نامه خود، به بررسی انطباق میان توصیفگرهای نمایه‌سازی و کلیدواژه‌های عنوان پایان‌نامه‌های دکترای تخصصی کودکان، زنان، قلب و عروق، و روان‌پزشکی پرداخت. نتایج نشان داد میزان انطباق در بین ۴ رشته مورد بررسی یکسان نبوده و پایان‌نامه‌های رشته روان‌پزشکی در وضعیت متفاوتی بوده است.

داروغه (۱۳۸۰)، در پایان‌نامه خود، به بررسی میزان همپوشانی کلیدواژه‌های عنوان، و عناوین مآخذ، با توصیفگرهای نمایه‌سازی در پایان‌نامه‌های دکترای تخصصی روان‌پزشکی، زنان و زایمان، و قلب و عروق دانشگاه علوم پزشکی ایران پرداخت. نتایج نشان داد میزان همپوشانی کلیدواژه‌های عنوان و عناوین مآخذ با توصیفگرهای نمایه‌سازی در رشته روان‌پزشکی ۵/۷۲ درصد، در رشته قلب و عروق ۳/۵۸ درصد، و در رشته زنان و زایمان ۵۹ درصد است.

ایران‌شاهی و داورپناه (۱۳۸۳)، در پژوهشی به بررسی میزان همخوانی کلیدواژه‌های عنوان و توصیفگرهای نمایه‌سازان در پایگاه اطلاعاتی (چکیده پایان‌نامه‌های ایران با توصیفگرهای اختصاص یافته به این پایان‌نامه‌ها پرداختند. نتایج نشان داد که بین تعداد متوسط کلیدواژه‌های عنوان، در حوزه‌های مورد بررسی، تفاوت معنی‌داری وجود دارد و ۶۷ درصد توصیفگرهای نمایه‌سازان را کلیدواژه‌های عنوان تشکیل می‌دهند.

جوکار و انواری (۱۳۸۵)، در پژوهش خود به بررسی رویکردهای موضوعی (زبان طبیعی و کنترل شده) در بازایی اطلاعات از پایگاه‌های پیوسته کتابشناختی پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد باز یافت رویکرد جست‌وجوی زبان طبیعی در هر دو پایگاه بیش از رویکرد موضوعی کنترل شده است و برای کسب نتایج جامع در جست‌وجوهای موضوعی در پایگاه‌های کتابشناختی پیوسته، باید ترکیبی از دو رویکرد زبان طبیعی و کنترل شده مورد استفاده قرار گیرد.

ووریج^۵ (۱۹۹۸)، در مقاله‌ای، با عنوان «کلیدواژه‌های عنوان و توصیفگرهای موضوعی» به مقایسه مدخل‌های موضوعی کتاب‌های علوم اجتماعی و انسانی می‌پردازد و در دو بررسی توصیفگرهای موضوعی و کلیدواژه‌های عنوان را به عنوان مدخل‌های جست‌وجوی موضوعی در رکوردهای موجود در فهرست عمومی پیوسته کتابخانه ملی هلند مقایسه می‌کند. نتایج نشان داد، رکوردهای زیادی هستند که تنها به وسیله توصیفگرهای موضوعی پیدا می‌شدند. و با وجود آنکه عناوین بی‌اهمیت خیلی کم یافت می‌شوند، عنوان یک اثر همیشه نمی‌تواند اطلاعات کاملی از طریق جست‌وجوی کلیدواژه‌ای ارائه دهد و مهم‌ترین وظیفه توصیفگرهای موضوعی کنترل‌واژگان است.

مورفی^۶، و همکارانش (۲۰۰۳)، در پژوهش خود با عنوان «جست‌وجوی پایگاه‌های زیست پزشکی مربوط به پزشکی سنتی: کاربرد واژگان کنترل شده در بین نمایه‌سازان و جست‌وجوگران»، فراوانی استفاده از سرعنوان‌های موضوعی پزشکی، کلیدواژه‌ها، و واژگان کنترل شده در زمینه اختلالات عصبی توسط نویسندگان در عنوان و چکیده را با استفاده از روش‌های استاندارد در نمایه‌سازی تحلیلی و معنایی در مدلاین^۷، مانتیس^۸، سینال^۹، و وب آو ساینس^{۱۰} مقایسه کردند. نتایج نشان داد اغلب نویسندگان با واژگان کنترل شده در حوزه اختلالات عصبی آشنا نبودند.

گراس و تیلور^{۱۱} (۲۰۰۵)، در پژوهشی با عنوان «ما چه به دست می‌آوریم چه از دست می‌دهیم؟» به بررسی تأثیر استفاده از واژگان کنترل شده در نتایج جست‌وجوهای کلیدواژه‌ای پرداخته‌اند. نتایج نشان داد بیش از یک سوم رکوردهای بازایی شده به وسیله جست‌وجوهای کلیدواژه‌ای از سرعنوان‌های موضوعی یافت شده‌اند و موارد زیادی وجود دارد که ۸۰، ۹۰،

5. Voorbij
6. Murphy
7. MEDLINE
8. MANTIS
9. CINAHL
10. Web of Science
11. Gross & Taylor

و حتی ۱۰۰ درصد رکوردهای بازیابی شده، در صورت نداشتن سرعنوان‌های موضوعی، بازیابی نخواهند شد.

گیل-لیوا و آلونزو-آرویو^{۱۲} (۲۰۰۷)، در پژوهش خود با عنوان کلیدواژه‌های داده شده توسط مؤلفان در توصیفگرهای پایگاه‌های اطلاعاتی اینسپک^{۱۳}، کب^{۱۴}، ایستا^{۱۵}، و رکوردهای موجود در لیزا^{۱۶} پرداخته‌اند. نتایج نشان داد که بیش از ۶۱ درصد کلیدواژه‌های مؤلفان در توصیفگرها دیده شده‌اند. از طرفی، مشخص شد که در این پایگاه‌ها سیاست‌های نمایه‌سازی متمایزی وجود دارد.

لیو^{۱۷} (۲۰۰۹)، در پژوهش خود به بررسی تأثیر استفاده از اصطلاحنامه پزشکی^{۱۸} در کارایی جست‌وجوی اطلاعات پرداخته است. نتایج نشان داد دانش موضوعی از مهارت‌های زبانی در جست‌وجوی موضوعات تخصصی مهم‌تر است.

روش تحقیق

روش تحقیق پیمایشی تطبیقی بوده و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش آمار توصیفی و برای آزمون فرضیه‌ها از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است. جامعه پژوهش تعداد ۱۸,۹۵۱ پایان‌نامه از سال ۱۳۸۰ تا پایان سال ۱۳۸۷ بود که از بین آنها به روش نمونه‌گیری و با استفاده از جدول کرجسی و مورگان ۳۷۷ مورد انتخاب شد که با گرفتن تناسب بین تعداد پایان‌نامه‌های هر سال به نسبت کل پایان‌نامه‌ها و مقداری که از ۳۷۷ نمونه به آنها تعلق گرفت؛ برای مساوی بودن تعداد نمونه‌های ۴ گروه علمی در هر سال، ۳ پایان‌نامه به این تعداد اضافه شد و در کل، بررسی روی ۳۸۰ پایان‌نامه انجام شد.

ابزار گردآوری داده‌ها سیاهه و ارسی است که دربردارنده اطلاعاتی از این قبیل است: تعیین گروه علمی، سال تهیه پایان‌نامه، تعداد توصیفگرها، تعداد واژه‌های عنوان و چکیده، تعداد توصیفگرهایی که با واژه‌های عنوان و یا چکیده مطابقت داشته و یا مترادف بوده‌اند، و تعداد توصیفگرهایی که در بین واژه‌های عنوان و یا چکیده نبوده‌اند.

12. Gil- Leiva, Alonso- Arroyo
13. INSPEC = Information Service
for Physics, Engineering,
and Computing
14. CAB = Current
Agriculture Bibliography
15. ISTA = Information Science
and Technology Abstracts
16. LISA = Library and Information
Science Abstracts
17. Liu
18. MeSH = Medical
Subject Heading

یافته‌های پژوهش و تجزیه و تحلیل آنها

سؤال اول پژوهش: میزان مطابقت واژه‌های عنوان و چکیده پایان‌نامه‌ها با توصیف‌گرهای انتخاب شده در نمایه سازمان به تفکیک سال چقدر است؟

سال		میزان مطابقت (درصد)						
۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	
مطابقت با عنوان								
۵۰/۲	۵۷/۵	۴۱/۶	۴۴/۹	۴۹/۱	۴۵/۴	۳۹/۴	۴۴/۱	
مطابقت با چکیده								
۵۵/۳	۵۷/۹	۴۲/۸	۵۶/۴	۵۶/۶	۵۴/۵	۴۷/۱	۴۶/۹	

جدول ۱

میزان مطابقت واژه‌های عنوان و چکیده پایان‌نامه‌ها با توصیف‌گرهای انتخاب شده در نمایه سازمان به تفکیک سال

با توجه به جدول ۱ می‌توان مشاهده کرد که میزان مطابقت واژگان عنوان و چکیده با توصیف‌گرها روند رو به کاهش یا افزایش نداشته است و از طرف دیگر، شایان توجه است که نزدیک به نیمی از توصیف‌گرها دقیقاً در عنوان و یا چکیده ذکر شده است که از دلایل آن می‌توان نزدیکی زبان دانشجویان به واژگان کنترل شده و یا نزدیکی زبان اصطلاحنامه‌های تخصصی را به زبان طبیعی ذکر کرد.

سؤال دوم پژوهش: میزان مطابقت واژه‌های عنوان و چکیده پایان‌نامه‌ها با توصیف‌گرهای تعیین شده در نمایه سازمان برای گروه‌های فنی-مهندسی و علوم پایه، علوم پزشکی، علوم انسانی، و هنر چقدر است؟

گروه‌های علمی		فنی-مهندسی و علوم پایه		علوم پزشکی		علوم انسانی		هنر	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
توصیف‌گرها									
۵۰۰	۱۰۰	۴۴۶	۱۰۰	۵۱۸	۱۰۰	۴۶۹	۱۰۰	۴۶۹	۱۰۰
مطابقت با عنوان									
۲۲۸	۴۵/۶	۲۰۵	۴۵/۹	۲۸۲	۵۴/۴	۱۹۵	۴۱/۵	۲۲۲	۴۷/۳
مطابقت با چکیده									
۲۶۰	۵۲	۲۳۴	۵۲/۴	۳۲۰	۶۱/۷	۲۲۲	۴۷/۳	۲۲۲	۴۷/۳

جدول ۲

فراوانی و درصد فراوانی میزان مطابقت واژه‌های عنوان و چکیده پایان‌نامه‌ها با توصیف‌گرهای انتخاب شده در نمایه سازمان به تفکیک گروه‌های علمی

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود بیشترین میزان مطابقت هم در بین واژه‌های عنوان و هم چکیده با توصیف‌گرها، مربوط به گروه علوم انسانی است و بعد از آنها گروه‌های علوم پزشکی، فنی-مهندسی و علوم پایه و هنر قرار دارند که از دلایل آن می‌توان علاوه بر عواملی که در ارتباط با جدول ۱ ذکر شد این مطلب را عنوان کرد که بین اصطلاحات مورد استفاده نویسندگان و متخصصان حوزه علوم انسانی و واژگان کنترل شده موجود

در اصطلاحنامه‌های این حوزه هماهنگی بیشتری وجود دارد که این میزان مطابقت در بین گروه‌های علمی دیگر به میزان کمتری است.

سؤال سوم پژوهش: میزان مترادف بودن واژه‌های عنوان و چکیده پایان‌نامه‌ها با توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان برای گروه‌های فنی- مهندسی و علوم پایه، علوم پزشکی، علوم انسانی، و هنر چقدر است؟

گروه‌های علمی	فنی- مهندسی و علوم پایه		علوم پزشکی		علوم انسانی		هنر	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
توصیفگرها	۵۰۰	۱۰۰	۴۴۶	۱۰۰	۵۱۸	۱۰۰	۴۶۹	۱۰۰
مترادف با عنوان	۱۰۲	۲۰/۴	۱۴۹	۳۳/۴	۱۱۷	۲۲/۵	۱۰۸	۲۳
مترادف با چکیده	۱۰۸	۲۱/۶	۱۴۷	۳۲/۹	۱۱۴	۲۲	۱۱۰	۲۳/۴

جدول ۳

میزان مترادف بودن واژه‌های عنوان و چکیده پایان‌نامه‌ها با توصیفگرهای انتخاب شده در نمایه سازمان به تفکیک گروه‌های علمی

در جدول ۳ مشاهده می‌شود که میزان مترادف بودن واژه‌های عنوان و چکیده با توصیفگرها با میزان مطابقت آنها در جدول ۲ متفاوت است و قابل توجه است که بیشترین میزان مترادف بودن واژه‌ها مربوط به گروه علوم پزشکی است که از دلایل آن می‌توان وجود مترادفات بیشتر برای اصطلاحات پزشکی و عدم هماهنگی بین اصطلاحات نویسندگان و واژگان کنترل شده را ذکر کرد.

سؤال چهارم پژوهش: میزان واژه‌هایی که در عنوان و یا چکیده پایان‌نامه‌ها وجود ندارند ولی در توصیفگرهای نمایه سازمان وجود دارد، چقدر است؟

گروه‌های علمی	فنی- مهندسی و علوم پایه		علوم پزشکی		علوم انسانی		هنر	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
توصیفگرها	۵۰۰	۱۰۰	۴۴۶	۱۰۰	۵۱۸	۱۰۰	۴۶۹	۱۰۰
توصیفگرهایی که در واژه‌های عنوان نبود	۱۷۰	۳۴	۹۲	۲۰/۶	۱۱۹	۲۲/۹	۱۶۶	۳۵/۳
توصیفگرهایی که در واژه‌های چکیده نبود	۱۳۲	۲۶/۴	۶۵	۱۴/۵	۸۴	۱۶/۲	۱۳۷	۲۹/۲

جدول ۴

میزان واژه‌هایی که در عنوان و یا چکیده پایان‌نامه‌ها وجود ندارند ولی در توصیفگرهای نمایه سازمان وجود دارد

با توجه به جدول ۴- از لحاظ میزان توصیفگرهایی که در عنوان و یا چکیده نبودند- گروه هنر و بعد فنی- مهندسی و علوم پایه بالاترین سطح را دارا بودند که از دلایل آن می توان این مطلب را ذکر کرد که در این سازمان، اصطلاحنامه ای مختص گروه هنر وجود ندارد و به همین دلیل کتابداران به برگزیدن اصطلاحاتی عام از اصطلاحنامه های در دسترس مبادرت ورزیده و قاعدتاً میزان زیادی از اصطلاحاتی که برمی گزینند در بین واژه های عنوان و چکیده وجود ندارد. در گروه فنی- مهندسی و علوم پایه نیز معمولاً در عنوان و چکیده آنها از واژه ها و اصطلاحاتی استفاده می شود که بسیار تخصصی بوده و از طرفی ضعف اصطلاحنامه های فنی موجود و بی اطلاعی کتابداران در این حوزه، منجر به عدم بازیابی معادل مناسب برای واژه های مذکور در عنوان و چکیده شده است و در نتیجه، از توصیفگرهای عام استفاده می شود که در عنوان و چکیده ذکری از آنها نشده است.

جهت اثبات فرضیه ها و به منظور سنجش معنی داری رابطه بین هریک از دو متغیر واژه های عنوان و چکیده پایان نامه های مورد مطالعه با توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان، از آزمون ضریب همبستگی پیرسون بهره گرفته شده است.

فرضیه اول: بین واژه های عنوان پایان نامه ها با توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران رابطه معنی داری وجود دارد.

مشخصات آماری	ضریب مشاهده شده	ضریب بحرانی	درجه آزادی	سطح معناداری
نوع آزمون	۰/۵۲	۰/۱۵	۳۷۹	۰/۰۰۰
ضریب همبستگی پیرسون				

جدول ۵

نتایج حاصل از آزمون ضریب همبستگی پیرسون بین واژه های عنوان پایان نامه ها با توصیفگرهای تعیین شده

همان طور که نتایج جدول ۵ نشان می دهد، ضریب همبستگی محاسبه شده بین متغیر واژه های عنوان با توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان ($r=0/52$) از مقدار ضریب همبستگی جدول ($r=15/0$) با درجه آزادی ۳۷۹ در سطح خطای کمتر از ۰/۰۱، مثبت و معنی دار است؛ یعنی با افزایش واژه های عنوان در پایان نامه های مورد بررسی، توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان نیز افزایش می یابد و با توجه به یافته های فوق فرضیه اول تأیید می شود.

فرضیه دوم: بین واژه های چکیده پایان نامه ها با توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران رابطه معنی داری وجود دارد.

جدول ۶

نتایج حاصل از آزمون ضریب
همبستگی پیرسون بین
واژه‌های چکیده پایان نامه‌ها با
توصیفگرهای تعیین شده

مشخصات آماری	ضریب مشاهده شده	ضریب بحرانی	درجه آزادی	سطح معناداری
نوع آزمون	ضریب همبستگی پیرسون	۰/۴۸	۳۷۹	۰/۰۰۰

یافته‌های به دست آمده از جدول ۶ حاکی از آن بود که ضریب همبستگی محاسبه شده بین متغیر واژه‌های چکیده با توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان ($I=0/48$) از مقدار ضریب همبستگی جدول ($I=0/15$) با درجه آزادی ۳۷۹ در سطح خطای کمتر از ۰/۰۱، مثبت و معنی دار گردیده است. می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که با افزایش واژه‌های چکیده در پایان نامه‌های مورد مطالعه، مقدار توصیفگرهای تعیین شده در نمایه سازمان نیز افزایش خواهد یافت و با توجه به یافته‌های فوق فرضیه دوم نیز تأیید می‌شود.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

همان‌طور که در بخش پیشینه و تاریخچه تحقیق در پژوهش‌های انجام شده توسط گیل-لیوا و آلونزو-آرویو (۲۰۰۷) مشاهده شد، بیش از ۶۶ درصد از کلیدواژه‌های مؤلفان در توصیفگرها بوده است. انصاری (۱۳۷۹)، در پژوهش خود دریافته است که ۲/۳۴ درصد توصیفگرها با واژه‌های عنوان انطباق کامل داشته‌اند. داروغه (۱۳۸۰)، نیز میزان همپوشانی کلیدواژه‌های عنوان با توصیفگرها را حدود ۴۲ درصد اعلام کرد که در بین رشته‌های مختلف مورد بررسی متفاوت بوده است. همچنین، ایرانشاهی و داورپناه (۱۳۸۳)، در پژوهش خود دریافته‌اند که ۶۷ درصد توصیفگرهای نمایه‌سازان را کلیدواژه‌های عنوان تشکیل می‌دهد.

یافته‌های این پژوهش نیز نشان داد که میزان مطابقت واژه‌های عنوان با توصیفگرهای موجود در نمایه سازمان، در کل، حدود ۴۷ درصد؛ و میزان مطابقت واژه‌های چکیده با توصیفگرها، در کل، حدود ۵/۵۳ درصد است.

در پژوهش‌های ووریج (۱۹۹۸) و گراس و تیلور (۲۰۰۵) مشاهده شد، رکورد‌های زیادی هستند که در جست‌وجوهای کلیدواژه‌ای فقط با استفاده از واژگان کنترل شده قابل بازیابی هستند و بدون استفاده از سرعنوان‌های موضوعی اطلاعات آنها به دست نخواهد آمد. البته، در مقابل این دو، چشمه‌سهرابی (۱۳۷۸) و جوکار و انواری (۱۳۸۵)، نتیجه گرفتند که بازیابی اطلاعات، ترکیبی از زبان‌های کنترل شده و طبیعی است.

انصاری (۱۳۷۹)، نیز در پژوهش یادشده، دریافته است که ۳۰/۴ درصد توصیفگرها با واژه‌های عنوان، از طریق ارجاع، انطباق داشته‌اند که در بین رشته‌های مورد بررسی متفاوت بوده است.

مورفی و همکارانش (۲۰۰۳)، نیز در پژوهش خود، بزرگترین مسئله در جست‌وجوها را ناهماهنگی بین اصطلاحات نویسندگان، نمایه‌سازان، و جست‌وجوگران معرفی کرده‌اند و به نظر آنها اغلب نویسندگان، با واژگان کنترل شده و حوزه‌های موضوعی مختلف آشنایی ندارند. همچنین لیو (۲۰۰۹)، اینگونه نتیجه‌گیری کرد که دانش موضوعی، از مهارت‌های زبانی در جست‌وجوی موضوعات تخصصی مهم‌تر است و منجر به نزدیکی زبان جست‌وجوگر به زبان کنترل شده می‌شود.

در پژوهش حاضر، علاوه بر اینکه نیمی از توصیفگرهای اختصاص داده شده به پایان‌نامه‌ها با واژه‌های عنوان و چکیده مطابقت دارند، مشخص شد که حدود ۲۴/۶ درصد دیگر نیز از توصیفگرها با واژه‌های عنوان و چکیده مترادف هستند؛ یعنی از طریق نظام ارجاعات امکان دسترسی به آنها وجود دارد.

درضمن، میزان مطابقت آنها در گروه‌های علمی مختلف، متفاوت است و قابل توجه است که بیشترین میزان مترادف بودن واژه‌ها مربوط به گروه علوم پزشکی است که از دلایل آن می‌توان وجود مترادفات بیشتر برای اصطلاحات پزشکی و عدم هماهنگی بین اصطلاحات علمی مورد استفاده نویسندگان و واژگان کنترل شده، ذکر کرد.

لازم به ذکر است که حدود ۲۴/۹ درصد توصیفگرهای انتخابی نمایه‌سازان در بین واژه‌های عنوان و چکیده وجود ندارد (البته مطابقت این توصیفگرها با موضوع پایان‌نامه، جای بحث و بررسی دارد و اینکه چه میزان از این توصیفگرها مناسب موضوع آن پایان‌نامه بوده‌اند که در بین واژه‌های عنوان و چکیده ذکری از آنها نشده است)؛ و در بین گروه‌های علمی مختلف، گروه هنر و بعد فنی - مهندسی و علوم پایه بالاترین سطح را دارا بودند که از دلایل آن می‌توان این مطلب را ذکر کرد که در این سازمان اصطلاحنامه‌ای مختص گروه هنر وجود ندارد و، به همین دلیل، کتابداران به برگزیدن اصطلاحاتی عام از اصطلاحنامه‌های در دسترس مبادرت ورزیده و قاعدتاً میزان زیادی از اصطلاحاتی که برمی‌گزینند در بین واژه‌های عنوان و چکیده وجود ندارد. در گروه فنی - مهندسی و علوم پایه نیز معمولاً در عنوان و چکیده، از واژه‌ها و اصطلاحاتی استفاده می‌شود که بسیار تخصصی بوده و ضعف اصطلاحنامه‌های فنی موجود و بی‌اطلاعی کتابداران در این حوزه، منجر به عدم بازیابی معادل مناسب برای واژه‌های مذکور در عنوان و چکیده و استفاده از توصیفگرهای عام می‌شود که در عنوان و چکیده ذکری از آنها نشده است.

بر اساس نتایج به دست آمده پیشنهاد می‌شود:

۱. از آنجا که نمایه‌سازی پایان‌نامه‌ها، در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، بر اساس عنوان و چکیده، و گاه با کمک از فهرست مندرجات انجام می‌شود؛ و با توجه به نتایج

پژوهش حاضر (که تنها ۲۴/۹ درصد توصیفگرها در بین واژه‌های عنوان و چکیده وجود ندارند و به احتمال بسیار بالا، میزان زیادی از این توصیفگرها در بین مطالب مذکور در فهرست مندرجات وجود دارد) پیشنهاد می‌شود مطالب اصلی فهرست مندرجات پایان‌نامه‌ها نیز ورود اطلاعات شده و قابل‌بازیابی باشد، تا حیطه بازیابی گسترده‌تر شود.

۲. با توجه به اینکه در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، پایان‌نامه‌ها از جمله منابعی هستند که به‌میزان زیادی توسط مراجعان مورد استفاده قرار می‌گیرند و فرایند نمایه‌سازی پایان‌نامه‌ها توسط نمایه‌سازان این سازمان زمان‌بر بوده و نمایه‌سازی انجام شده روی این مدارک براساس عنوان و چکیده و فهرست مندرجات و مطابقت اصطلاحات استخراجی از آنها با اصطلاحنامه‌هاست و در هنگام جست‌وجو نیز امکان بازیابی واژه‌های عنوان و چکیده وجود دارد و با توجه به یافته‌های پژوهش حاضر حدود ۷۵ درصد توصیفگرهای انتخابی نمایه‌سازان سازمان با واژه‌های عنوان و چکیده تطابق دارند؛ پیشنهاد می‌شود برای جلوگیری از اتلاف وقت و صرفه‌جویی در زمان نمایه‌سازی، واژگان عنوان و چکیده و فهرست مندرجات با اصطلاحنامه‌های مورد استفاده مطابقت داده شده و با استفاده از روش‌هایی نظیر امکان استفاده از اُ.سی.آر.^{۱۹} و یا روش‌های دیگری از قبیل پررنگ کردن، ایتالیک کردن، و خط‌کشی زیر کلمات از ورود اطلاعات دوباره جلوگیری کرده و امکان بازیابی دقیق‌تری فراهم شود و روند نمایه‌سازی سرعت گیرد.

۳. اجباری کردن اختصاص دادن کلیدواژه به چکیده‌ها مطابق با اصطلاحنامه‌های تخصصی معتبر در حوزه‌های مختلف علمی توسط دانشجویان.

۴. اجباری کردن رعایت استانداردهای چکیده‌نویسی توسط دانشجویان به‌منظور جلوگیری از بازنویسی چکیده‌ها توسط نمایه‌سازان.

۵. با توجه به اینکه اکثر پایان‌نامه‌های موجود در سازمان، مربوط به سطح کارشناسی ارشد و دکتری است، استفاده از اصطلاحنامه‌های تخصصی معتبر در کنار اصطلاحنامه‌های مورد استفاده در این سازمان، در حوزه‌های موضوعی مختلف ضروری به‌نظر می‌رسد.

۶. پیشنهاد می‌شود در اصطلاحنامه‌های مورد استفاده نمایه‌سازی در این سازمان توسط مسئولانِ تدوینِ اصطلاحنامه‌ها بازنگری انجام گیرد.

منابع

انصاری، مریم (۱۳۷۹). «بررسی انطباق میان توصیفگرهای نمایه‌سازی و کلیدواژه‌های عنوان پایان‌نامه‌های دکترای تخصصی کودکان، زنان، قلب و عروق و روانپزشکی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران.

ایران‌شاهی، محمد؛ داوریناه، محمدرضا (۱۳۸۳). «بررسی میزان همخوانی کلیدواژه‌های عنوان و توصیف‌گرهای نمایه‌سازان در پایگاه اطلاعاتی (چکیده‌پایان‌نامه ایران)». *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۷(۳): ۱۰۷-۱۲۹. بازیابی ۲ خرداد، ۱۳۹۰. از:

<http://www4.irandoc.ac.ir/data/Reports/descriptors/contents.htm>

جوکار، عبدالرسول؛ انواری، سعید (۱۳۸۵). «بررسی رویکردهای موضوعی (زبان طبیعی و کنترل شده) در بازیابی اطلاعات پایگاه‌های پیوسته کتابشناختی». *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۹(۳۶): ۱۵۱-۱۶۶. چشمه‌سهرابی، مظفر (۱۳۷۸). «تأثیر استفاده از اصطلاحنامه در بانک‌های اطلاعاتی کتابشناختی بر میزان جامعیت، مانعیت و مدت زمان جستجوی اطلاعات بازیابی شده». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تربیت مدرس.

داروغه، شیرین (۱۳۸۰). «بررسی میزان همپوشانی کلیدواژه‌های عنوان، و عناوین ماخذ، با توصیف‌گرهای نمایه‌سازی در پایان‌نامه‌های دکترای تخصصی روانپزشکی، زنان و زایمان و قلب و عروق دانشگاه علوم پزشکی ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران. کاظم‌پور، زهرا؛ اشرفی‌ریزی، حسن (۱۳۸۸). *مقدمه‌ای بر نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی (راهنمای عملی)*. تهران: چاپار.

Gil- Leiva, Isidoro; Alonso- Arroyo, Adolfo (2007). "Keywords given by authors of scientific articles in database descriptors". *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58 (8): 1175- 1187. Retrieved May 23, 2011, from: <http://portal.acm.org/citation.cfm?id=1254875&CFID=22875924&CFTOKEN=45246885>

Gross, T.; Taylor, A. G. (2005). "What have we got to lose? The effect of controlled vocabulary on keyword searching results". *College & Research Libraries*, 66(3): 212-230. Retrieved May 23, 2011, from: <http://cat.inist.fr/?aModele=afficheN&cpsidt=16776556>

Liu, Ying-Hsang (2009). The impact of MeSH (Medical Subject Headings) terms on information seeking effectiveness. *SIGIR Forum*. 43 (2), 88. Retrired March 15, 2010, From: <http://portal.acm.org/citation.cfm?id=1670564.1670582>

Murphy, L. S.; et al. (2003). "Searching biomedical databases on complementary medicine: the use of controlled vocabulary among authors, indexers and investigators". *BMC Complementary and Alternative Medicine*, 3 (1), 3. Retrieved March 30, 2010, from: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed /12846931>

Voorbij, Henk J. (1998). "Title keywords and subject descriptors: a comparison of subject search entries of books in the humanities and social sciences". *Journal of Documentation*, 54 (4): 466-476. Retrieved May 23, 2011, from: <http://www.citeulike.org/user/meikipp/article/561854>